

ЄДНІСТЬ ТІЛЕСНОГО І ДУХОВНОГО У ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО

У статті розглядається проблема природної єдності тілесної і духовної краси у прозі та поезії М. Вінграновського для дітей і про них. Акцентовується зв'язок дитини і оточуючої її природи, як контекст оприлюднення привабливих у своїх відчуттях і вчинках юних героїв. Аналізуються поезії для дітей 70-80-х років ХХ ст., повість «Первінка» й оповідання «Козак Петро Мамарига», «Бинь-бинь-бинь...», «Гусенятко». Окреслено перспективи літературознавчих студій над темою.

The article is devoted to the problem of body and soul beauty in the prose and poetry by M. Vingranovskiy for children and about them. The connection of a child with surrounding nature as a context for revealing of attractive in their feelings and behaviour young characters is accented. The poetry for children of 70-80s of the 20 century, the novel «Pervinka», stories «Cossak Petro Mamaryga», «Bin'-bin'-bin'», «Gusenyatko» are analyzed. The prospect for the literary criticism study on the subject has been defined.

Проблеми відтворення краси людських душ і тіла в мистецтві були і будуть актуальними допоки існує людство на Землі. До них зверталися художники і скульптори, письменники і музиканти – в усіх галузях мистецтва возвеличується гарне тіло, красиве обличчя, одухотворений погляд людини. Письменники, які створювали книжки для дітей теж не оминають цієї теми. Зокрема, М. Вінграновський дітям присвятив немало поезій та прозових творів.

Зауважимо, що серед праць про художній доробок письменника для дітей [6; 9; 10; 7], немає студій присвячених втіленню проблеми тілесності. Враховуючи зазначену обставину, спробуємо, з огляду на праці філософів (Декарт [4], Гомілко [3]) та психологів (Мід [5], Юнг [11]) простежити, як один з найкращих українських письменників II пол. ХХ століття акцентує красу людського тіла у своєму поетичному і прозовому доробку.

Власне, майже вся поезія М. Вінграновського могла б розглядатися в сенсі зазначеному О. Гомілко, що «дитинство не є перепоною на шляху до дорослого життя, а постійно живлячим людські сили джерелом наснаги, енергії, неупередженості, зацікавленості» [7, с. 258]. Письменник, як і його юні герої, вірить в диво, «а диво стає хлібом насущним його поезії» [6, с. 120]. Як справедливо наголошує Т. Салига, за образами М. Вінграновського стоїть «свято дитинства» [1, с. 43].

Вочевидь, саме вміння поета проникнути у світ дитини, її почуттів, які завжди отілеснені, його збірки віршів «Андрійко-говорійко», «Мак», «Літній ранок», «Ластівка біля вікна» є улюбленою лектурою дітей. Привертає увагу, що ніжні, пестливі слова, з якими ліричний герой його віршів для малечі описує свої враження від споглядання краси природи, нагадують казкові і колискові образи. Навіть каченяткові уві сні відчулося, що «цвіте його крилечко» [1, с. 236], а сон його такий чудесний, бо воно відчуває дотик маминого крила, яке його оберігає. Турботливість батьків, які дитині розповідають казку на ніч, відлунюється в поезії «Ця казка на білих лапах...» І це не Казка втомилася, шукаючи Андрійка, а, можливо, мама, яка тихесенько наспівує над дитячим ліжечком і ходить ледь чутно – «на білих лапах» [1, с. 241].

Відчуття захищеності, тепла домівки передаються як опозиція до далеких світів у поезіях «Далекими світами» [1, с. 245] та «Молоденька хмаринка ...» [1, с. 244]. А ось у поезії «Вві сні наш заєць знову задрімав...» яскраво оприявнюється «тотальна єдність духовного і тілесного». Любов до всього живого, замилування сонною тваринкою – то не лише казковий образ, то є прояви дитячої тілесності. Тут і ніжність, і пестливість, і затишок: «На теплу землю вухонько поклав / І серце своє заяче під лапи» [1, с. 249].

Загалом, у поезіях М. Вінграновського найбільше образів дітей, які комфортно, природно і щасливо почувають себе серед живої природи, дружать з тваринами. Йдеться і про такі вірші, як «Кіт, зима і весна», «Почапали каченята», «Котик», «На рябому коні прилетіла весна», «Мак».

Образ сну, який дарує тілесний відпочинок і чарівні фантазії маленьким героям і їх оточуючим друзям – тваринам і рослинам, показовий для творчості поета. До того ж, він – автор цілої низки колискових: «Перша колискова», «Скіфська колискова», «Новорічна колискова», «Величальна колискова». В першій з них батько виливає всю свою ніжність і любов до найбільшої цінності свого життя – до сина, образ якого оповитий яскравим світлом. Сина, який є продовженням життя поета – «моя гіллячко голуба» називає він свою «дитину золоту» і «тривогу карооку» [1, с. 166]. Незабутні враження від зустрічі з щирою любов'ю до всього живого, з умінням створювати красу словом для маленьких читачів дарує поезія «Приспало просо просеня». Наповнений твір авторською вигадкою і реальними відчуттями спочинку маленького зайченятка, яке у сні росте. Кожен герой цього вірша змальований у реаліях нічного спочинку дуже природно: в ямці невеличкій «спало зайченя / І в сні дивилось косо»; «Заснув у хащі сірий вовк / І лапою укритися», адже йому холодно, він «в воді намок» [1, с. 265]. А ці відчуття перенесені із спогадів дитинства при зимові дитячі радощі. Новий Рік, смачні пироги з капустою у Діда, вітальні телеграми від ластівок з Африки і колючі вітри, віхола біла, які «нам вуха труть, аж в носі коли...» – це реалії дитинства, що автор нафантазовує зайцям-русакам у «Новорічній заячій пісні» [1, с. 267]. В цім творі спостерігаємо єдність ігрового і фантастичних начал, що характерне справжнім творам для дітей. Так, у своїх студіях відома дослідниця Маргарита Славова, зокрема, пише: «Інтенсифіковані дитячим аспектом, ігрове і фантастичне перетворюються у домінуючі естетичні начала белетристичних творів для дітей, які великою мірою визначають їхню художню своєрідність» [8, с. 18].

Проза М. Вінграновського про дітей і для них самих представлена оповіданнями «Бинь-бинь-бинь...», «Гусенятко», «Козак Петро Мамарига», «Літньої ночі» та повістей «Первінка», «Сіроманець», «Літо на Десні». Це саме ті твори, про які сміливо можна сказати словами відомого естонського письменника Хейно Вялі: «Дитина в ній повинна знаходити своє, дорослі своє. План, призначений у дитячій книжці для дорослого, має стати своєрідним містком до дитини, який допоможе дорослому зрозуміти дитячу психологію» [7, с. 177].

В оповіданнях та повістях представлена природа, побачена очима дітей. Автор широко використовує персоніфікацію, що передає зримі відображення тілесності – живої і неживої природи. Наприклад, герой повісті «Первінка» Миколка з хазяйновитим інтересом і, водночас, з дитячою допитливістю оглядає ранню весною дерева в саду, сприймаючи їх олюдно. Для нього «В сіро-блакитних тілах яблунь вже говорила весна, не голосно, а говорила.

Яблуні наче прислухалися до самих себе, і особливо оця біля хати, волова мордочка, що доспіє тоді, коли косять жито» [2, с. 24]. Або така характеристика: «У груш обличчя тверді, і цвітуть вони біло і твердо – зацвіли, уродили, опали і доспіли» [2, с. 24]. Щирим співчуттям, єдністю з природою, часткою якою почувається наш герой, пронизано епізод з персиком. Він і порівнює деревину з дитиною: «А персик стоїть худий і нещасний, як обідране голодне циганча: з нього не вийшли ще зашпори, і він у саду малий і скоцюрблений» [20, с. 25].

Тілесні відчуття від оточуючого Миколку світу автор передає в епізоді напахчення героя за двадцять карбованців одеколоном в перукарні. Хлопчик не лише сам насолоджується «райським запахом», але й прагне зберегти його для хворої мами та менших сестрички і братика [2, с. 6]. Аж паморочиться йому в голові, коли зголоднілий Миколка чує пахощі ковбаси: «у Миколки потекла під щоками слина, хоч він ніколи ковбаси і не їв, він тільки чув ковбасний запах, коли їхнім селом проходили німці...» [2, с. 7]. Зауважимо, що автор часто і вміло використовує запахи у їх сприйнятті малими героями. Наприклад, в оповіданні «Бинь-бинь-бинь» хлопчик згадує, що італійці пахнуть солодощами, румуни – цвілою картоплею, німці напахтили гуталіном, цигани – димом [2, с. 223].

Купуючи корову, Миколка проникається до неї, схудлої і голодної, симпатією і співчуттям: «Те, що вона була вся геть – чисто чорненька, – півбіді. Миколці навіть сподобалося, що вона вся чорненька і ріжки віночком. Але вона хиталася од вітру і світила ребрами, і вим'я під нею було як маленьке яблучко, – ну просто тобі і не корова, і не коза!» [2, с. 8]. Мамі своїй Миколка описує Первінку так, щоб вона сподобалася їй, як і йому: «Чорненька. На весь базар вона одна така тільки й була. І роги віночком. Три стакани на день дає. І не б'ється» [2, с. 17]. Єдність свою з оточуючим світом тварин Миколка відчуває і у охороні життя годувальниці корови за підтримки Собаки, який прибулдився і став для героя часточкою його доброзичливого оточення. Первінка для Миколки стає важливим етапом у боротьбі за виживання сім'ї, в якій маленький хлопчик відчув себе опорою і захисником. Картина підготовки до сну поруч з коровою (аби не вкрали, не з'їли вовки), досить життєстверджувальна, в ній панує сподівання і спокій за майбутнє: «Глибоко і тепло дихала Первінка, від її тепла пахло літом, нагрітим літнім вечірнім камінням» [2, с. 23]. Зазначимо, що пахощі нагрітого каміння – це спогади про реалії дитинства самого М. Вінграновського, який зростав у гранітно-степовому Побужжі.

Єдність дорослого світу і дитячого, людини і тварини як мікрокосм духовності й тілесності відзвучено в епізоді зустрічі Миколки, мами, сестрички і братика, друзів і Собаки з поверненням з війни татом. Це мовчазна сцена, в якій роль відіграють обійми, погляди, дотики і відчуття. Автор наголошує щирість і глибинність цих почуттів, порівнюючи їх з дитячими, чистими: «дід Рятушняк плакав і через свій лагідний плач щось мимрив собі під носом і

тільки те й робив, що цілував Миколчиного тата то в руку, то в плече» [2, с. 27]. Отже, Ракушняк зберігає давньоукраїнську традицію висловлення сердечності, любові і поваги – поцілунок в руку і в плече.

Як справедливо підкреслює у своїй книзі про творчість письменника Тарас Салигла, описи природи, картини побуту «ніколи не сприймаються в творах Миколи Вінграновського як засоби “декорації” певних сцен чи епізодів, вони виконують психологічну функцію, оскільки все, про що оповідається, пропущене крізь людську душу і виражає її, її стани, емоційні реакції на світ» [6, с. 145]. Так, герой одноіменного оповідання Козак Петро Мамарига змальований у ситуації втечі від татар не на тлі пейзажу, а, швидше, природною частиною оберігаючого людину довкілля. І того окуня, який відкусив йому під водою вуса, козак вилаяв як істоту розумну, олюднену, адже той був голодним: «Один окунь, видно голодний, розігнався і з розгону вхопив Петра за вус. Петро – лап! – нема половини вуса!» [2, с. 213].

Досить живописно, скульптурно, із залученням кіноатрибутики подає автор картину втечі Мамариженого коня Гевора на двох передніх ногах (бо задні сплутані). Незвичайне видовисько тіла коня, який біжить в степ на передніх ногах підкреслено оціпінням татар: «Татарська сторожа вклякла. Попадала і помирала» [2, с. 213].

Вміння юних героїв Вінграновського перейматися відчуттями, болями і горем інших, слабших – чи то тварин, чи то людей, характеризують оповідання «Бинь-бинь-бинь...» та «Гусенятко». Наприклад, коли хлопчик разом із своїм собакою Нериком вигрібає із мишачих нір зерно, щоб сім'я не померла з голоду, то не звертає особливої уваги на мишачі укуси, але застерігає свого чотириноного друга: «Тільки не їж! Бо Рятушняччин кіт одну з'їв і здох. Не їж» [2, с. 222]. Здатність героя не перейматися надто невеликими тілесними ушкодженнями передається і у спогадах, як його привалило гарбою соломи: «Лежу на землі, а на мені гарба соломи. Тепло, тільки погано дихати. А устюки, прокляті, за шию кусь-кусь» [2, с. 222].

Антилюдський характер війни через сприйняття буденних клопотів дитини передано в епізоді споглядання на кострища, де померзлі ластівки були циганами використані для запікання теляти,

схованого від німців героєм твору. Хлопчик, якого мама навчала співчувати циганам, зустрівся з наслідками їхньої вимушеної жорстокості і відчував душевний біль. Йому гірко було споглядати на ластівок: «Крильця лежать обгорілі, голівки і лапки» [2, с. 226]. Тут доречне вживання пестливих суфіксів, адже йдеться про хлопчика, який любить і оберігає все живе. А тут такий жах: «...у ластів'ячому попелі лежать кісточки і копитця нашого бині...» [2, с. 226].

Оповите ніжністю до маленької пухнастої істоти, образ якої знайомий кожній українській дитині з дитячих казок, змалювання народження гусеня: «Гусенятко розплющило одне очко, потім друге, пискнуло і – народилося» [2, с. 226]. Письменник передає картини, які споглядав ще хлопчиком, а тепер дорослим леліючи і поглиблюючи ту давню ніжність вже підсилена пережитими батьківськими почуттями. В оповіданні «Гусенятко» «все невідоме і справжнє» [6, с. 136]. Справжній і татового Гусенятка портрет, де воно запримітило і сторожки очі, і високу очеретяну шию, яка реагувала на всі можливі небезпеки для сина і себе. Подано автором і відчуття захищеності, родинного тепла: «Мав тато і високі, м'які сірі груди, Гусенятко пірнуло в них, і так йому стало тепло, що воно відразу ж заснуло знову» [2, с. 228].

Міцність тіла, жадоба до життя гусака-вожака, Гусенякового тата, окреслюється в епізоді його боротьби з річковою течією, коли рятує своє гніздо з сином [2, с. 232].

Загалом, зрослий в атмосфері любові, ширих почуттів М. Вінграновський, у своїх дитячих творах акцентував самодостатність дитячої особистості. Його звернення до проявів тілесності дітей є складовою гармонійного світу, почасти досить ідеалізованого. Як і у його вчителя О. Довженка. Єдність духовної і тілесної краси характеризує його юних героїв, які здатні збуджувати почуття добра і любові у читачів, як дітей, так і дорослих.

Очевидно, що проблема єдності тілесності і духовного, характерна для спадщини Миколи Вінграновського, має бути у подальшому розглянута і на більшому літературознавчому тлі із залученням до аналізу його роману «Северин Наливайко» та інтимної лірики. Йдеться і про студії над проблемою у плані національних ідеалів тілесності і духовності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінграновський М.С. Вибрані твори: У 3 т. – Т. 1. Поезії / Вступна стаття Т. Салиги. – Тернопіль: Богдан, 2004. – Серія «Масштаб слова». – 400 с.
2. Вінграновський М.С. В глибині дощів. – К.: Рад. письменники, 1985. – 256 с.
3. Гомілко Оксана. Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі. – К.: Наукова думка, 2001. – 340 с.
4. Декарт Ренэ. Описание человеческого тела // Декарт Ренэ. Избранные произведения. – М.: Госполитиздат, 1950. – С. 545-701.
5. Мид М. Культура и мир детства. – М.: Главная редакция восточной литературы изд-ва «Наука», 1988. – 429 с.
6. Салига Тарас. Микола Вінграновський. – К.: Рад. письменники, 1989. – 167 с.
7. Слабошпицький М. «Сюжет нервів, вболівань, радості...» Проза М. Вінграновського // Вітчизна. – 1986. – № 11. – С. 174-178.
8. Славова М. Попелюшка літератури. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – 82 с.
9. Собчук Л.В. Пам'ять з часів війни (багатосуб'єктна гетерогенна нарація у художньому світі М. Вінграновського: повість «Первінка» і новели «Бинь-бинь-бинь...», «Наш батько» // Герменевтика і проблеми літературознавчої інтерпретації. Монографія / Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка; за ред. Р. Гром'яка. – Тернопіль, 2006. – С. 239-52.
10. Старовойт Л.В. Своєрідність художнього світу дитинства в прозі Миколи Вінграновського // Науковий вісник Миколаївського державного університету. Вип. 14. Філологічні науки. Збірник наукових праць. – Миколаїв, 2007. – С. 117-122.
11. Юнг Карл. Дух и жизнь / Пер. с нем. – М.: Практика, 1996. – 560 с.